

ASPECTE PRIVIND ÎNCEPUTURILE INVĂȚĂMÎNTULUI RURAL ÎN JUDEȚUL ILFOV 1838—1848

CORNELIU RADEȘ

Dezvoltarea culturală a Țării Românești a antrenat în mersul său și teritoriul județului Ilfov, a cărui poziție față de capitala țării îi conferea unele avantaje economico-sociale și de aici culturale.

Știutorii de carte se înmulțesc începînd cu secolul al XV-lea; sînt dieci și grămătici (sau gramatici după unii) pe care îi întîlnim mai ales la orașe, dar și la sate. Școlile care i-au produs stau la baza învățămîntului laic românesc¹. Aceștia, o dată cu secolul al XVII-lea, poartă și denumirea de „dascăli”², ceea ce ne determină să credem că, dacă nu predau într-o școală propriu-zisă, cel puțin predau în casa lor sau a celui interesat în educarea copiilor lui.

Primele școli în mediul rural apar pe unele moșii boierești abia în secolul al XVIII-lea, dar sporadic ca număr și durată în timp. Cauza apariției lor o găsim în ideile iluministe ale vremii, ca și în nevoia de cît mai mulți știutori de carte cerută de noile relații agrare instaurate după desființarea rumâniei în anul 1746.

Numărul diecilor și grămătichilor crește în județul Ilfov în intervalul: sfîrșitul secolului al XV-lea — mijlocul secolului al XVIII-lea, activitatea lor desfășurîndu-se cu precădere la sate. Întîlnim păstrate în arhive acte scrise de diecii unor sate ca Fundeni, Belciugatele, Afumați³, Săvești⁴, Herăști⁵ și altele, multe nesemnate, dar și multe purtînd semnătura unui Vișan din Afumați, Stan din Săvești, Stanciu din Belciugatele ori Dumitrașcu din Herăști.

Secolul al XVIII-lea consemnează primele școli sătești din ținutul Ilfovului, ele luînd ființă fie prin grija Mitropoliei Țării Românești sau din inițiativă particulară, fie la cererea locuitorilor de prin sate⁶. Asemenea școli înființate întîlnim la Fundeni, Lipia, Fierești, Floreștii din Deal, Obilești, Pătrăoia, Buda (1770), Agiești (1786), Greci (1793), Tărtășești (1789)⁷. Veniturile pentru întreținerea respectivelor școli proveneau din „millele” acordate întemeietorilor lor de către domnie⁸. Școala de la Agiești, întemeiată pe lîngă biserica de pe moșia

¹ Ștefan Bîrsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești (sec. X—XVI)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1971, p. 138.

² Gheorghe Pirnuță, *Istoria învățămîntului și gîndirea pedagogică din Țara Românească (sec. XVII—XIX)*, Edit. did. și pedagog., Buc., 1971, p. 64.

³ *Ibidem*, p. 31.

⁴ Gh. Pirnuță, *Contribuții la cunoașterea învățămîntului sătesc din Țara Românească (sec. XVII—XIX)*, în *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, vol. II, Edit. did. și pedagog., Buc., 1966, p. 76.

⁵ V. A. Urechia, *Istoria școlilor de la 1800—1864, I—IV*, București, 1892, vol. I, p. 7.

⁶ Gh. Pirnuță, *Istoria învățămîntului și gîndirea pedagogică din Țara Românească (sec. XVII—XIX)*, Edit. did. și pedagog., Buc., 1971, p. 134.

⁷ *Ibidem*, p. 64, 65—70, 134, 139, 140, 141—142, 144.

⁸ G. D. Iscreu, *Contribuții privind învățămîntul la sate în Țara Românească pînă la jumătatea secolului al XIX-lea*, Edit. did. și pedagog., Buc., 1975, p. 17.

lui beizadea Grigore Suțu, se întreținea din vama de la două bilciuri și un târg săptămînal ce se ținea pe moșie, din „mila“ vinăriciului de la mai multe „po-poare“ din cîteva județe, 150 de bolovani de sare, 1500 de taleri pe an din venitul goștinăritului⁹ etc. La fel școala de la Tărtășești de pe moșia postelnicului al treilea Gr. Bujoreanu „tocmită de învățătura copiilor fără de plată“ se întreținea din veniturile obținute de la bilciul ce se organiza periodic pe moșie. Asemănător se întîmplau lucrurile și în ceea ce privește școlile de la Vasiaanca — se întreținea din dijmărit și vinărici — și de la Floreștii din Deal — primea cîte 100 de bolovani de sare pe an din toate ocele, iar doi preoți și un grămătic erau scutiți de orice obligații numai să țină „școală de învățătura săracilor copii, fără de plată“¹⁰. Se observă că așa-zisele școli particulare erau înființate cu scopul ca boierii, în numele școlilor, să obțină unele scutiri și avantaje, mai ales dreptul de a putea ține pe moșiile lor târguri periodice care le aduceau venituri mari.

La începutul secolului al XIX-lea prin „intrarea rușilor în Moldova în 1806, noiembrie, și a turcilor în București, același an și aceeași lună, apoi proclamarea războiului, în decembrie 1806, din partea Turciei aduc, respectiv, împiedicarea mersului liniștit și asigurat al culturai naționale, prin închiderea celor mai multe, dacă nu a toate, școlile domnești“¹¹.

Știrile despre școlile înființate prin sate se mențin și în deceniile următoare, în general, continuîndu-se vechile școli cunoscute și amintite mai sus. După punerea în aplicare a Regulamentului Organic acestea — conform articolului 364, aliniatul 3 — sînt trecute sub controlul Eforiei școlilor naționale, împreună cu alte asemenea școli din țară¹².

Schimbările profunde, de structură, petrecute în viața Țării Românești, modernizarea instituțiilor statului la toate nivelele, reclamau din ce în ce mai mulți oameni cu o anume pregătire și un anumit grad de cultură. Acest aspect a făcut ca în anul 1835 domnitorul Al. D. Ghica să semneze un decret prin care să impună dreptul „omului de știință, a omului de carte, să fie preferat la slujbele statului înaintea celui ignorat boierit“¹³. Într-o astfel de conjunctură s-a permis lui Petrache Poenaru, directorul Eforiei școlilor naționale, prin „Adresa departamentului din lăuntru al Prințipatului Țării Românești“, din 24 ianuarie 1838, să înființeze școli rurale începînd cu același an¹⁴. Prin intermediul circulelor trimise în județe se trece la organizarea de școli comunale în satele cu cel puțin 50 de familii, stabilindu-se, totodată, că anul școlar va dura de la începutul lui noiembrie pînă la sfîrșitul lui martie, iar învățătorii vor fi recrutați din rîndul dascălilor de biserici, cu predilecție.

V. A. Urechia în a sa lucrare *Istoria școalelor de la 1800—1864*, afirma la p. 6 din vol. II, că județul Ilfov, împreună cu alte județe, nu a răspuns poruncii Eforiei de a trimite tabelele nominale cu numele învățătorilor numiți în școlile sătești trăgînd concluzia că în 1838 în Ilfov nu s-ar fi înființat școli la sate; C. Dinu în articolul *Petrache Poenaru ca pedagog*, publicat în culegerea de studii

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 87—89.

¹¹ *Ibidem*, p. 97.

¹² *Ibidem*, p. 151.

¹³ *Ibidem*, p. 301—302.

¹⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 1.

Din istoria pedagogiei românești (București, 1966), consemnează faptul că unul dintre județele în care cu greu s-au înființat școli sătești era și județul Ilfov; G. D. Iscriu în lucrarea *Contribuții privind învățămîntul la sate în Țara Românească pînă la jumătatea secolului al XIX-lea* (București, 1975), arăta că: „Județul Ilfov, paradoxal, a avut în ceea ce privește învățămîntul la sate, un început greu și o evoluție chinuită din toate punctele de vedere” (p. 96). În urma investigațiilor noastre de arhivă am ajuns la concluzia ultimilor doi, aceea că începutul a fost greu datorat insuficienței cadrelor didactice, a slabei pregătiri de specialitate la cei existenți, a lipsei de clădiri școlare, de mobilier și rechizite etc. Nu putem fi de acord, însă, cu concluzia lui V. A. Urechia pe care realitatea păstrată de documente o infirmă. Cataloagele pe anul 1839 pentru 35 de candidați de învățători cu rezultatele lor la învățătură la citit, copiat, cînt și silabism¹⁵ sînt un prim argument, dacă ținem seama că recrutarea acestora trebuia să se facă imediat după primirea poruncii de înființare a școlilor sătești și că, după examinarea sumară făcută de profesorul școlii normale, erau numiți candidați de învățători cu obligația ca iarna să țină școală, iar vara (timp de 5 ani) să urmeze „cursurile de perfecționare” ale școlii normale. Într-o jalbă primită de Eforia școalelor la 9 iunie 1839 din partea candidatului Costache Vasiliu se spune: „Cu supunere dau cunoștințe cinstitei Eforii că eu de la octombrie anul trecut am urmat la învățătură după îndatoririle cinstitei porunci...”¹⁶; tot el într-o altă jalbă din 5 ianuarie 1840 precizează: „Cu supunere încunostiințez cinstitei Eforii că eu urmînd la învățătură între candidați m-am orînduit învățător la satul Afumați încă de la anul 1838...”¹⁷. Dintr-un raport al revizorului școlilor, comunale ilfovene, Vasilache Jorj, profesor la școala normală, adresat Eforiei se arată că învățătorul satului Pantelimon funcționa la acea școală din 8 martie 1838, iar un altul, din satul Goștilele, era învățător de la 2 decembrie 1838¹⁸. G. D. Iscriu, în lucrarea amintită mai sus, afirmă că în privința pregătirii candidaților de învățători o situație privilegiată o aveau cei din județul Ilfov, care învățau la Colegiul Sf. Sava (școala normală); la 2 iulie 1838, la inspecția făcută de domnitor, învățau la această școală peste 100 de candidați¹⁹.

Cînd afirmăm modul greu în care au luat ființă școlile comunale din județul Ilfov pornim tot de la realitatea cuprinsă în documentele vremii. Din „Listă de satele ce n-au trimes încă candidați de învățători”²⁰ aflăm că mulți candidați nu s-au prezentat în primăvara anului 1839 la cursurile pregătitoare ale școlii normale; din plasa Sabaru nu au venit 8 candidați, din plasa Gherghița — 7 candidați, din plasa Oltenița — 6 candidați, iar din plasa Snagov — 23 de candidați. Unii, deși au optat pentru postul de învățător, pe parcurs abandonează din diverse motive. „Lista de candidați de sate care lipsesc din școli” enumera la sfîrșitul primului an școlar 1838/1839 absența de „astă toamnă” a 34 de învățători²¹.

¹⁵ Arhivele Statului, București, fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 6059/1838, fila 15—26.

¹⁶ *Ibidem*, fila 159.

¹⁷ *Ibidem*, fila 226.

¹⁸ *Ibidem*, fila 255.

¹⁹ G. D. Iscriu, *op. cit.*, p. 65.

²⁰ Arhivele Statului, București, fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 6059/1838, fila 47.

²¹ *Ibidem*, fila 154.

A existat în acest prim deceniu o oarecare fluctuație de cadre datorată în bună parte proastei retribuiri, a condițiilor precare de locuit, a abuzurilor suferite din partea arendașilor și proprietarilor, ca și a indiscipliniei multor învățători. Într-un raport din 16 mai 1840 al prof. Vasilache Jorj către Eforia școlilor naționale²² se arată că au fost inspectate 55 de școli comunale din plasele Sa-baru, Oltenița, Ciocănești și Dimbovița frecventate la ora inspecției de 480 de elevi din aproximativ 900 cîți se aflau înscriși. Absența masivă a copiilor de la orele de clasă este prezentată ca avînd cauze multiple: lipsa învățătorilor, fiind bolnavi ca la Copăceni și Ulmeni, lipsa de locuințe pentru învățătorii veniți din alte părți cum s-a întîmplat la Aprozi unde învățătorul „nu a ținut școală pentru că nu i-a dat casă” obștea satului; absențe fără motiv întemeiat ale învățătorilor de la școlile din Măgurele, Cațichea, Aleșii lui Mihai Vodă, Copăcenii de Mijloc, Frumușei, Herăști, Hotaru, Tărăști și Plasa; reținerea copiilor de către părinți la munca cîmpului ca la Berceni, Orăștii-Crucerului, Gălbenăși și Făurei. În puține școli s-a găsit o frecvență de sută la sută: Gura-Crucerului, Ciocoveni, Anica și Giriceni.

Un raport asemănător din 15 iunie 1842²³ consemnează 18 cazuri de indisciplină ale candidaților pe care Eforia le-a sancționat prin îndepărtarea din posturi și înlocuirea cu alții.

Autoritățile și proprietarii de moșii în multe situații se dedau la abuzuri față de învățători. Un caz tipic este acela al lui Grigore Ivan, candidat la școala satelor Vărăștii de Jos și de Sus și Dascălu, care locuia în satul Dascălu, unde se afla și școala²⁴. Proprietarul satului Vărăștii de Jos a vrut să-l mute la el în sat de unde să țină școală pentru toate cele trei sate. Proprietarul moșiei Dascălu s-a opus. Totuși școala a fost mutată la Vărăștii de Jos condusă, însă, de un alt învățător. Arendașul moșiei Dascălu, Alecu Pală, profitînd de situație îl somează pe Grigore Ivan să plătească claca pe doi ani în urmă, cît fusese candidat de învățător, pe motiv că nu mai era în acel moment. Pentru că Grigore Ivan s-a opus, arendașul i-a luat tot porumbul din hambar, carul și cei patru boi. Incidentul a fost aplanat de Departamentul treburilor dinlăuntru la cererea Eforiei.

La 6 aprilie 1843 prof. Vasilache Jorj este nevoit să se adreseze Eforiei școlilor anunțînd-o că: „Maltratarile și bătăile ce primesc bieții candidați de la Epistații de mahalale subț fel de fel de pricini mai cu deosebire întrebîndu-i ce căpătîiu au, pentru care le cere cînte ca să-i îngăduiască...”²⁵ rugînd-o să intervină pe lîngă Agie. În anul 1847 prof. A. Zot, noul revizor al școlilor comunale din județul Ilfov, făcînd o inspecție la satul Fieni, plasa Snagov, a găsit clădirea școlii ocupată de biroul administrativ al subcîrmuirii „iar școala înghesuită într-o cocioabă unde nu pot încăpea decît trei bănci (precum am găsit), iar cercuri (lancasteriene — n.n.) nici unul...”²⁶.

La sfîrșitul anului școlar 1847—1848 candidații județului Ilfov s-au reunit în capitala țării unde își desăvîrșeau învățătura pe lîngă școala normală. Faptul că s-au aflat aici în clipele cele mai fierbinți ale anului 1848 considerăm că au

²² *Ibidem*, fila 231—235.

²³ *Ibidem*, dosar nr. 2701/1841, fila 50—52.

²⁴ G. D. Is cru, *op. cit.*, p. 125—126.

²⁵ Arhivele Statului București, fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 2701/1841, fila 50—52.

²⁶ *Ibidem*, dosar nr. 1287/1847, fila 48.

jucat un rol important în pregătirea și apoi declanșarea revoluției; logica ne îndeamnă să-i plasăm în centrul evenimentelor petrecute la 11 iunie 1848 în București și după aceea. Cît despre prof. A. Zoț, rezivorul școlilor sătești ilfovene, care a funcționat în aceeași calitate tot timpul revoluției, suferind ulterior persecuții pentru aceasta, menționăm că a desfășurat o activitate laborioasă pentru ducerea la îndeplinire a hotărîrilor și măsurilor luate de Guvernul Provizoriu referitor la învățămînt²⁷.

După intrarea turcilor în București se iau măsuri de reazăzare a vechilor prevederi regulamentare și de îndepărtare din viața politică, economică și culturală a țării a tot ceea ce putea fi bănuț că ascunde o idee și o concepție revoluționară. Printre primele măsuri luate se numără cea din 27 septembrie 1848: reînființarea Eforiei școlilor naționale²⁸. La cererea noilor autorități instalate cu sprijinul reacțiunii externe, Eforia hotărăște la 1 noiembrie 1848 închiderea tuturor școlilor din țară pînă cînd se vor găsi profesori și învățatori demni de încredere²⁹. Departamentul treburilor dinlăuntru se grăbește să trimită și el un ordin cîrmuitorilor de județe din care se desprind următoarele: „Luînd Departamentul acum știință că candidații de învățatori de sat oarecum și logofeții (...), atît pe vremea trecutelor evenimente, au fost cele mai sistemetice căpetenii a feluritelor răzbunătoare și tulburătoare mișcări (...), cît și acum nu încetează (...) indemnurile scandaluase (...) și să ducă în rătăcire pe locuțori“ cere să se facă cercetări amănunțite putîndu-se „întrebuința cele mai iscusite mijloace, spre împlinirea celor poruncite“³⁰. Unul dintre cei care au avut de suferit prigoana contrarevoluționară a fost Moise Solomiescu, logofătul și învățatorul din satul Coconi³¹. Cîrmuirea județului Ilfov, la nici o săptămîină de la primirea ordinului de desființare a școlilor comunale (pe motiv că învățătorii sînt agitatori și suces mințile țaranilor³²) răspunde de îndeplinirea poruncilor primite, adică trecerea învățătorilor și a subrevizorilor la vechile ocupații avute înainte³³.

În deceniul 1838—1848 rețeaua învățămîntului în județul Ilfov era structurată în felul următor:³⁴

- școli comunale în satele cu peste 50 de familii; satele mai mici se uneau sau se atașau unul sat cu drept de școală;
- școli preparande, cîte una în fiecare plasă; au dispărut după anul 1843;
- școală normală, cu sediul în București; după 1847 s-a numit școală elementară.

Pentru fiecare plasă era cîte un subrevizor, recrutat dintre cei mai buni învățatori (erau schimbați din funcție foarte des, aproape în fiecare an). În anul școlar 1843/1844 au fost numiți următorii subrevizori:³⁵

1. În plasa Sabaru — Gheorghe Sorin; nu avea catedră de învățator.
2. În plasa Oltenița — Ionița Gheordeanu; era învățator în satul Chirnogi.

²⁷ *Ibidem*, dosar nr. 1454/1848, fila 1 și dosar nr. 1287/1847, fila 347—360.

²⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 345.

²⁹ *Ibidem*, p. 350.

³⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 7.

³¹ G. D. Iscriu, *op. cit.*, p. 201.

³² Arhivele Statului, București, fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 1494/1848, fila 13 și 31.

³³ *Ibidem*, fila 11.

³⁴ G. D. Iscriu, *op. cit.*, p. 81—82.

³⁵ Arhivele Statului din București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 2701/1841, fila 110.

3. În plasa Ciocănești — Gheorghe Spînu; era învățător în satul Ulmu.
4. În plasa Gherghița — Nae Iorganda; era învățător în satul Gherghița.
5. În plasa Snagov și Ioniță Veșteman; era învățător în satul Lipia.
6. În plasa Dîmbovița — Marin Buștescu; era învățător în satul Bălăceanca.

Revizor al școlilor comunale din județul Ilfov era profesorul școlii normale; din anul 1838 și pînă în 1846 a funcționat prof. Vasilache Jorj, iar din 16 septembrie 1846³⁶ și pînă în toamna anului 1848 prof. A. Zot.

Pînă la reforma învățămîntului din anul 1847 revizor al școlilor normale din întreg principatul a fost D. C. Frumușanu, înlocuit ulterior cu D. Jianu, I. Brezoianu și Nicolae Simonid; după reformă au fost numiți trei revizori; peste 6 dintre județele Țării Românești — printre care și Ilfovul — funcționa Aaron Florian³⁷.

Existența numărului de școli și de elevi, în acest deceniu, nu prezintă o constantă sau — după cum s-ar bănuși — o curbă cît de cît ascendentă. Unele școli se mențin tot timpul, altele se închid și se redeschid mai tîrziu sau dispar cu totul. Cauza se află în marea fluctuație de cadre, în lipsa de interes a autorităților locale, a proprietarilor și a arendașilor, ca și în puținătatea rechizitelor școlare, a mobilierului adecvat, dar mai ales a spațiului de învățămînt. Din tabelul de mai jos se observă cu ușurință mișcarea elevilor și existența unităților școlare:

Anul școlar	Numărul de școli	Numărul de elevi	Sursa
1838/1839	38	670	G. D. Iscru, <i>Contribuții privind învățămîntul la sate în Țara Românească pînă la jumătatea secolului al XIX-lea</i> , Edit. did. și pedagog., București, 1975, anexa 3, p. 219.
1839/1840	37	499	<i>Ibidem.</i>
1840/1841	154	?	<i>Ibidem.</i>
1841/1842	126	2 164	Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 2701/1841, fila 50—52.
1842/1843	124	2 170	G. D. Iscru, <i>op. cit.</i>
1843/1844	129	1 562	Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 1769/1844, fila 64.
1844/1845	144	1 429	V. A. Urechia, <i>Istoria școalelor de la 1800—1864. Tom I—IV</i> , București, 1892, vol. II, p. 300.
1845/1846	131	1 985	Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 2596/1849, fila 100.
1846/1847	130	1 889	G. D. Iscru, <i>op. cit.</i>
1847/1848	129	?	<i>Ibidem.</i>

³⁶ *Ibidem*, dosar nr. 1287/1847, fila 360.

³⁷ G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 84.

Școlile sătești, cînd și-au început activitatea în 1838, nu aveau localuri adecvate. În unele locuri s-au folosit casele de sfat (create după prevederile Regulamentului Organic cu scopul de reședință a conducătorilor de sate și care, în mare majoritate stăteau goale și se degradau) și mai ales, case țărănești închiriate³⁸, cumpărate sau donate, case care din multe privințe necesitau transformări și reparații serioase. Ulterior s-au pus în lucru clădiri tip pentru școlile comunale în care predarea se făcea după sistemul lancasterian.

Prima știre detaliată despre situația materială a școlilor sătești ilfovene o desprindem din raportul de inspecție din 16 mai 1840 al prof. Vasilache Jorj³⁹. Din paginile sale (intocmit cu deosebită grijă) reiese că primele localuri de școală nu se deosebeau cu nimic de casele sătenilor — aveau tindă și prispă, ferestre mici, tavane joase și podele din lut bătătorit, erau întunecoase, igrasioase și neîncăpătoare. Din acest motiv prof. V. Jorj își va încheia raportul astfel: „Fiindcă mai toate școlile, unde sunt făcute, sunt așezate în fața pămîntului, cu tavanul jos și au prea puțină deosebire de casele sătenilor, plecat rog pe cinstita Eforie a face cele de cuviință, ca în satele în care nu sunt încă începute, să le facă ridicate de două palme din fața pămîntului, tavan mai înalt și ferestre mai mari“. Rugămintea sa a fost repetată cu insistență și în anii următori. Într-un raport din 22 septembrie 1841⁴⁰ accentua că multe școli construite sînt necorespunzătoare: „pre unde s-a(u) construit sunt cu totul nepotrivite cu trebuința“, cerînd ca cele care se vor construi să fie „așezate pre stîlpii casei, căci le fac de slujesc fața pămîntului de pardoseală, mai înalte, ferestre mai mari, mărimea sălii de învățat copii să fie cel puțin de cinci stînji lungă și patru lată (...), căci dupe cum le fac, cu nici un chip nu se pot învăța copiii întrînsele dupe modul Lancasterian“. După un an, mai precis la 2 septembrie 1842⁴¹, atrăgea din nou atenția: „Între pedecel ce opresc învățătura copiilor săteni, lipsa școalelor este una prea însemnată“; chiar și școlile „isprăvite, fiind rău făcute și lăsindu-le neisprăvite, s-au dărăpănat“ și fac aceleași greutăți progresului învățămîntului sătesc; de aceea „unde nu sunt făcute să se clădească și pe cele făcute să le grijească de acum“.

Eforia școlilor naționale va cere în 1844 un raport detaliat din partea lui V. Jorj privind starea materială a tuturor școlilor comunale ilfovene. Acesta va fi înaintat la 1 iunie 1844⁴² subliniind „ticăloasa lor stare“. Din raport se desprinde următoarea situație: 148 de comune trebuiau să aibă școli, din care doar la 76 se aflau clădiri de școli terminate (60 „săvirșite“ de săteni, 10 cumpărate de la săteni și 6 donate), la 34 de sate clădirile de școală erau „urzite“, iar la alte 32 nu se începuse nici o lucrare (despre situația din 6 sate nu se știa nimic precis). Școlile erau construite din pari bătuți în pămînt sau fixați pe tălpici de Jemn, între care se împleteau nuiele în rețea (gard), care apoi se acopereau cu

³⁸ G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 32.

³⁹ Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 6509/1838, fila 231—235.

⁴⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. II, p. 200.

⁴¹ *Ibidem*, p. 216.

⁴² Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 1813/1844, fila 1—12.

lut. La două școli — Chereți și Gherghița — pereții erau din pământ, la una singură — Cocioc — temelia era de zid și doar la cinci școli pereții erau în întregime din zid (chiliile de mănăstiri, odăile de la biserici etc.). Nevoile lor erau multiple; în primul rând mobilierul specific unei școli, atât de necesar, lipsea; lipseau apoi geamurile de la ferestre și măruntele reparații curente. Mărimea „sălii de învățat copii“ era foarte oscilantă: media se situa la aproximativ 2 1/2 pe 2 stînjeni, cea mai mică suprafață de sală de clasă aflându-se la Valea Dragului, unde erau 1 1/2 pe 1 stînjen, iar cea mai mare de 5 5/8 pe 4 stînjeni la Chirnogi. La rubrica „Băgări de seamă“ notările sumare făcute de prof. V. Jorj, de genul: „prea strîmtă pe trebuința satului“, „formele după casele de sat“, „începută de 2 (sau 3) ani și s-a dărăpănat“, sînt menite să susțină propunerile sale formulate de la primele rînduri: „să se clădească școli din nou potrivite, mari, cu numărul enoriașilor după planurile date. (Acelea) ce sunt numai urzite cu parii bătuți în pămînt și încă neîngrijite, să se dărîme și să se prefacă potrivit cu trebuința“.

Această situație s-a menținut și în anii care au urmat. Acolo unde învățătorul dovedea pasiune pentru meserie, școala își ținea cursurile în locuința proprie a acestuia⁴³. După cum se observă modelul de „școală națională“ difuzat în țară la 18 septembrie 1838⁴⁴ și conceput după sistemul lancasterian cu o singură sală de clasă mare (8 pe 4,5 stînjeni), bine luminată prin ferestre multe și mari, cu bănci și semicercuri prinse în perete, nu s-a realizat, în acest interval de timp luat în discuție, în nici o școală ilfoveană. Aceeași soartă a suferit-o și planul conceput în 1843 pentru trei tipuri de școli (la sate cu 50, 100 și 150 de familii). Cauza o găsim în opoziția arendașilor și a boierilor care au lăsat „greutatea cea mare în construirea și întreținerea școlilor (...) în seama sătenilor“ și care după anul 1848 au privit nepăsători la actul de incultură națională provocat prin închiderea școlilor rurale și transformarea lor vremelnică în cazărmi pentru trupele imperiilor intervenționiste.

* * *

Sistemul de învățămînt adoptat la acel început de secol XIX a fost cel lancasterian⁴⁵, mai simplu și mai adecvat momentului. Prima etapă a însușirii cunoștințelor se folosea de tablele lancasteriene de scris și citit, pentru următoarele materii: silabism, rugăciuni, catehism și aritmetică. În a doua etapă, superioară, se foloseau manuale pentru silabism, aritmetică, caligrafie, culogeri de texte din Scriptură, Vechiul și Noul Testament etc. În anul 1841, înaintea deschiderii cursurilor (la 1 noiembrie), școlile din județ mai aveau nevoie de 156 de table lancasteriene⁴⁶, iar în anul 1842 au fost trimise prin sate 500 de manuale de silabism, 300 de manuale de rugăciuni, 200 de manuale de catehism și 300 de manuale de caligrafie⁴⁷. La începutul anului 1848 prof. A. Zot a cumpărat din prăvăliile bucureștene și a expediat de urgență în județ „șase oca cer-

⁴³ *Ibidem*, dosar nr. 6059/1838, fila 231—235.

⁴⁴ G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 32—52.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 53—55.

⁴⁶ Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 2701/1841, fila 12.

⁴⁷ *Ibidem*, fila 15 și 18.

neală, trei topuri hîrtie, una mie două sute conde(ie) de piatră, trei sute de tablă de piatră (și) trei sute conde(i)e de plumb”⁴⁸.

Despre modul cum se realiza instrucția elevilor sîntem informați de același raport al prof. V. Jorj din 16 mai 1840⁴⁹ și de care ne-am mai slujit. În unele școli, ca de pildă la Clinceni, Slobozia, Gîndava, Dărăști, Ștubeu, Suhatu, Anica, Curatești, Ciocăneștii-Români și Belciugatele învățătura se făcea „cu puțînă băgare de seamă” sau „fără băgare de seamă”, din „marea neorînduală” a învățătorilor. În alte școli slabele rezultate la învățatură ale elevilor se datorau lipsei de pregătire profesională a celor care ocupau posturile de învățători, precum și a minimumului de material didactic din dotare, situație întîlnită mai ales la școlile din comunele Ciorogîrla, Cornetul din Vale și Radovanu. Existau, însă, destule școli unde se obțineau rezultate remarcabile ca urmare a modului atent și conștiincios în care înțelegeau să-și facă datoria majoritatea învățătorilor. În plasa Sabaru și nu numai aici, găsim o serie de exemple ilustrative în acest sens. La Colentina din Deal și Ciocoveni, copiii citeau bine, dar nu scriau „neavînd cele trebuincioase”, iar la Gura-Crucerului și Valea Dragului elevii învățau „cu băgare de seamă (...) în tînda casei candidatului” pentru că nu aveau local de școală. Acolo unde exista un interes mai mare din partea autorităților comunale și a proprietarilor, rezultatele la învățatură erau și ele bune. Astfel la Gîlava 20 de elevi „silabiseau și scriau cu băgare de seamă, dintre dînșii (unii) citeau binîșor, scriau dictando”, iar la Dobreni toți cei 20 de elevi citeau și scriau „cu băgare de seamă, 6 citeau ziceri pe orice carte (...), unul lucra adunarea și scăderea din aritmetică și scria dictando binîșor”. Pentru restul școlilor aprecierea este laconică în formă: „învățătura cu băgare de seamă” dar semnificativă în conținut, dezvăluindu-ne o situație cu rezultate deosebit de valoroase sub aspectul instrucției generale din acel moment de început.

Dar pretențiile prof. V. Jorj privind calitatea instrucției sub diversele ei aspecte nu sînt satisfăcute. La sfîrșitul anului școlar 1840/1841, într-un raport din 14 martie 1841⁵⁰, el face aprecierea „că învățătura copiilor din acest județ merge prea slab, atît din lipsa încăperilor, cit și din nedarea celor trebuincioase”. În continuare propune Eforiei școlilor naționale: „socotim de trebuință spre a mă duce a revizui pe cit mă va ierta vremea (dar) să meargă cu mine și subcîrmuitorul plășii, ca (h)otărîndu-se odată afacerea încăperilor (de școală), alăturarea satelor și (a) altor (chestiuni) trebuincioase, să se pună în lucrare”.

Dacă lui Vasilache Jorj, ca revizor al școlilor comunale ilfovene problema dotării școlilor rurale cu local, mobilier și rechizite i-a creat multe necazuri, necazuri la fel de mari i-a produs indisciplina multor învățători și candidați. În „Listă de No. Școalelor comunale și al copiilor ce au urmat intraceste școale din județul Ilfov”, din 15 iunie 1842⁵¹, la rubrica „Băgări de seamă” face însemnări asupra acelor învățători care creau probleme deosebite. Spre exemplu candidatul de învățător Iordache Nicolae, de la școala din Bolintinu din Deal „de doi ani n-a venit în școala normală și numai citeodată învață copiii”. Situații asemănătoare au produs Tudor Stoica din Gălbenași, Nae Voinea din Spanțoc,

⁴⁸ *Ibidem*, dosar nr. 1287/1847, fila 194.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar nr. 6059/1838, fila 231—235.

⁵⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 200.

⁵¹ Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 2701/1841, fila 50—52.

Ene Mitu din Gurbănești, Vasile Vlad din Drăgoiești și Sandu Barbu din Bițina. Foarte mulți candidați de învățători care au avut grosolane încălcări de disciplină au fost îndepărtați din posturi prin raportul cu nr. 50⁵².

În anul 1847 (21 februarie) domnitorul Bibescu semnează decretul cu nr. 169 prin care se reforma învățămîntul din Țara Românească⁵³. Conform noii legi învățămîntul de la sate trebuia să se facă gratuit, țăranul fiind obligat să învețe numai cititul, scrisul, cele patru operații aritmetice și catehismul; pentru restul școlilor se plăteau taxe.

La 29 septembrie 1847⁵⁴ prof. A. Zot supune spre aprobarea Eforiei școlilor naționale un proiect de regulament de funcționare a școlilor din județul Ilfov „pentru mai exacta împlinire a îndatoririlor scolastice“, prin care urmărea să instituie un control eficient asupra activității învățătorilor.

Problemele instructiv-educative își dovedeau complexitatea și din cauza unor situații mai dificile; un învățător avea elevi din mai multe sate cu populație puțin numeroasă, care trebuiau să vină la școală de la distanțe mari și pe orice vreme și fără îndoială că se absenta foarte mult. Unii învățători primeau elevi din 5—7 sate sau chiar din 9 sate, așa cum i s-a întîmplat lui Mihai Papaiță, învățătorul comunei Afumați, care în anul școlar 1847/1848 primea elevi de la Balteșu, Ștefăneștii de Sus și de Jos, Lipoventul, Tătărani, Vărăștii de Sus și de Jos și Dascălul, sate aflate la distanțe mari de comuna Afumați⁵⁵.

Alături de școlile rurale în județul Ilfov au mai funcționat și o serie de alte unități școlare, în special din categoria școlilor particulare. Ele se aflau în orașul București, capitala Țării Românești, dar și reședința județului Ilfov care îl administra.

Erau considerate a fi mai „bune“ decît toate celelalte categorii. Organizarea lor urma principiul existenței naționalităților; alături de școli particulare românești întîlnim școli pentru copiii de naționalitate greacă, maghiară, germană, evreiască și armeană. De asemenea, existau școli particulare de un anumit specific: de chirurgie, de muzică vocală, seminarii etc.

În anul 1842 existau în județul Ilfov 88 de școli particulare⁵⁶ în următoarea cuprindere: 54 erau școli românești de băieți, 12 grecești, 2 nemțești, 13 evreiești, 1 armeană, 3 pensioane de băieți și fete și 3 pensioane de fete. Învățau în ele 2.263 de elevi. În anul 1845 numărul școlilor particulare ilfovene era de 131 în care învățau 3.537 de elevi⁵⁷. Ele se alcătuiau din 66 de școli românești de băieți, 7 școli de fete, 3 pensioane de băieți, 3 pensioane de fete, 29 de școli evreiești, 2 armenesti, 12 grecești, 3 nemțești, 1 maghiară, 2 școli de chirurgie, 1 de muzică vocală și 2 seminarii.

În anul următor școlile particulare numărau 133 de edificii avînd un număr total de 3.745 de elevi⁵⁸. Plusul de două școli față de anul precedent îl întîlnim la școlile românești (67 de școli de băieți și 8 de fete).

⁵² *Ibidem*, fila 40.

⁵³ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 312—314.

⁵⁴ Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 1287/1847, fila 125—127.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar nr. 1513/1848, fila 155—169, sau dosar nr. 2581/1849, fila 167.

⁵⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 214.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 300.

⁵⁸ Arhivele Statului București, fond. Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar nr. 2596/1849, fila 100.

În toamna anului 1848 și școlile particulare se închid în urma măsurilor luate de autorități. Mulți dintre profesorii lor, ca și ai școlilor publice, care participaseră la revoluție, sînt prizoniți. Se întocmesc în special liste cu profesorii din Transilvania pe baza cărora sînt îndepărtați din posturi⁵⁹.

Alături de școlile particulare un rol foarte important au jucat școlile publice, care depindeau direct de Eforia școlilor naționale și ai căror profesori își primeau lefurile de la caseria ei (erau produsul Regulamentului Organic). În urma reformei din 1847 se stabilise următoarea structură pentru ele: școli primare, școli elementare sau secundare și școli academice sau superioare⁶⁰, în care nu se putea pătrunde decît după depășirea barierei taxelor (este vorba de ultimele două categorii). În anul 1848 Locotenența domnească a suprimat taxele cu scopul declarat de a permite tuturor claselor sociale accesul la cultură⁶¹. Și ele sînt închise de căimăcămie în toamna lui 1848. Se vor redeschide, împreună cu școlile particulare, în anul 1851, dar numai ele pentru că școlile rurale vor fi menținute închise pînă în anul 1857. În perioada pregătitoare redeschiderii școlilor sătești ca și după aceea, școlile publice secundare au avut de îndeplinit o misiune importantă: verificarea fiecărui candidat de învățător printr-un examen la citit, scris, religie și aritmetică și de a-i pregăti pe cei nereușiți la acest examen pentru ca în anul următor să-l poată trece și să ocupe postul.

La marele efort național de „punere în lucrare” a primelor școli rurale, ca și prin perpetuarea lor, s-a aliniat și județul Ilfov. Inerentelor greutăți datorate oricărui început li s-au alăturat abuzurile elementelor conservatoare legate de specificul orînduirii în agonie, feudalismul. Peste toate acestea s-a așternut tristul moment al contrarevoluției, care a încercat să suprime în mod brutal plăpînda mlădiță a instrucției naționale. Școlile, devenite pentru un timp adăposturi ale trupelor de ocupație, s-au redeschis în preajma marelui eveniment al Unirii. Aflat în jurul capitalei țării, județul Ilfov a alimentat-o nu numai cu produse agricole, ci și cu mîna de lucru ieftină pentru tînăra industrie națională ce se forma; mulți dintre țărani proletarizați refugiați în București trecuseră prin școlile comunale ilfovene.

Cu tot conținutul său mistic și sumar procesul instructiv-educativ desfășurat în intervalul de timp 1838—1848 a produs o schimbare în bine în viața poporului român, a pus bazele învățămîntului la scară națională și a consolidat prin mijloacele sale specifice conștiința de sine. A fost o revoluție și în mersul culturii românești.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar nr. 1494/1848, fila 2.

⁶⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 313.

⁶¹ *Ibidem*, p. 335.